

ARVUSTUSED

The Significant Detail. Europeanization at the Base of the Society: the Case of the Baltic Rim 1100–1400 AD. Transactions of the CCC workshops at Skäftekärr in Sweden 7–10 October 1999, and at Tukums in Latvia 15–18 April 2000. Eds. Nils Blomkvist and Therese Lindström. CCC Papers: 9 (Visby: Gotland University, 2007), 319 lk. ISSN 1404-0573, 1404-2665.

2007. aasta lõpus ilmus pärast pikemat vaheaega CCC (*Culture Clash or Compromise*) projektilt järgmine, üheksandat numbrit kandev köide. See kõlava nimega projekt on Gotlandi Ülikooli keskaja ajaloo professori Nils Blomkvisti 1990. aastate teisel poolel algatatud teadusteema uurimaks Läänemere piirkonna euroopastumise protsessi 12.–15. sajandil. Sarnaselt projekti pealkirjaga kujutas ka väljavalitud uurijatering endast kultuuride kokkupõrget ja kompromissi. Meeskond koosnes väga erineva taustaga teadlastest, alates ajaloolastest ning lõpetades inimgeograafidega, kokku 17 uurijat kuuest riigist ja üheksast teadusasutusest. Teiste seas osalesid ka mitmed Eesti arheoloogid ja ajaloolased, nt Marika Mägi, Anton Pärn, Enn Tarvel, Heiki Valk. Panna selline väga eripalgelise taustaga tiim ühtses rütmis hingama oli kahtlemata raske ülesanne, ent 2008. aastaks avaldatud monograafiate ja konverentsikogumike arv (hetkel 11 nimetust) näitab, et professor Blomkvisti pingutused on olnud edukad.

Käesolevasse köitesse on koondatud kahel CCC-*workshop*'il – 1999. aasta sügisel Rootsisis Skäftekärris ning 2000. aasta kevadel Lätis Tukumsis – peetud ettekannete materjalid. Mõlemad üritused kujutasid endast eessõna järgi vaheseminare projekti põhikonverentsidele, kuid lähtusid sellegi poolest juba alguses püstitatud ülesandest uurida europiseerumisviise ühiskonna kohalikul tasandil. Nii Skäftekärris kui ka Tukumsis keskenduti Blomkvisti sõnul tähtsatele detailidele ehk sellele, kuidas mõjutas Lääne-Euroopa kultuuri jõuline ekspansioon ühiskonna enamust – tavalist inimest. Püstitatud ülesanne on mõistagi keeruline, erinevalt eliidi seisukohtade ja reaktsioonide hindamisest, mille kohta leidub piisavalt kirjalikke ja esemelisi allikaid. Samuti on eliidi tegevust käsitletud küllaltki põhjalikult varasemates teadustöodes. Kuid hoolimata sellest, kuidas hinnatakse feodaalide, pealike

ja linnaladviku rolli, moodustasid käsitletava perioodi alguses Läänemere-maade rahvastikust vähemalt 90–95 protsenti tavalised inimesed, kes elasid suhteliselt paikselt kindlal maatükil ning keda ühendas tihe sotsiaalne ja majanduslik võrgustik. Just see “vaikne enamus” otsustas, milliseks kujuneb piirkonna euroopastumise tulemus (lk 8–9).

Muinasaja lõpul ja keskajal elanud tavalise inimese reageeringust läänest tulnud kultuurimõjudele on väga vähe teada, sest üldjuhul jääb ühiskonna madalamal astmel olev isik uurijate käeulatuses välja. Ka mõnevõrra laiemalt, näiteks põlvkondade tüpologiseerimisel, saame teha vaid väga suuri üldistusi, mida enamasti põhjendatakse lihtnimise väikese ajaloolise jala-jäljega. Olukord pole siiski lootusetu: pikema perioodi vältel toimunud muutusi on võimalik kirjeldada läbi kaudsete allikate ehk toonaste elu- ja töökeskkonna elementide kaudu. See, omaaegse kultuurmaastiku “oluliste detailidega” toimunud protsesside käsitlel ongi kõnealuse raamatu lähtekoht. Soovitud on kasutada kõiki tüüpilistest (n-ö tavalistest) asulatest tuntud teadmisi, et tabada midagi inimestest, kes osalesid keskaegses euroopastumise rüsinas (lk 8). Parimate uurimistulemuste saavutamiseks püütakse lõimida arheoloogiat, etnoloogiat, ajalugu, inimgeograafiat jne.

Nagu varasemates projektikogumikes, võetakse seegi kord lähema vaatluse alla projekti kaks põhipiirkonda: keskaegse Rootsi idarannik (Kalmari väina regioon ja Gotland) ning Liivimaa rannikuvöönd (Lääne-Eesti, Saaremaa ja Kuramaa) ühes paari ekskursiga Pommerisse, Edela-Soome ja Semgalliasse. Iga artikli autor kirjeldab enda valitud mikropiirkonna (Eesti puhul Iruste ja Viltina Põide kihelkonnas ning Haeska Ridala kihelkonnas) kultuurmaastiku arenguid 12.–15. sajandil, üritades hinnata, kuidas reageerisid tavalised inimesed läänest saabunud mõjudele – oli see kultuuride kokkupõrge või kompromiss? Kokku esitatakse raamatus ülevaade kaheteistkümneme asustusüksuse kohanemisest euroopaliku kultuuriruumi normidega.

Mõistagi on igal regioonil erinev looduslik, etniline, ajalooline jms taust, mistõttu tekib küsimus, kuidas tagada mikropiirkondade uurimistulemuste tõepärane võrdlus. CCC-projekti algusetapil selgus, et erineva teadusliku, ajaloolise, rahvusliku vms päritoluga uurijad tunnetavad, ja sellest tulevalt ka tõlgendavad kultuurmaastiku kujunemist isemoodi, jäädes oma argumentatsioonides enamasti harjumuspäraste uurimistraditsioonide kütkeisse. Seega toimis regiooni- ja kultuuriüleste protsesside kõrvutamine esialgu ainult osaliselt. Ületamaks esmapilgul ületamatuid takistusi, töötas projektijuht välja mudeli (nn *Vergleichsmaschine*), et selle abil mõõta euroopastumise parameetreid ning asustusüksuste ellujäämisstrateegiaid.

Kalmari ja Tukumsi seminaridel pidid ettekandjad lähtuma kindlast ankeedist, lootuses, et ühesugustele küsimustele vastamine lubab hiljem esitada objektiivse statistilise ülevaate ühiskonna madalaimal tasandil toimunud muutustest. Läänemere ida- ja läänekaldal asunud asustusüksuste võrdlemiseks tuli Blomkvisti *Vergleichsmaschine* tarbeks hinnata seitset kriteeriumi: (piirkonna) 1) representatiivsus; 2) ökotüüp ja selle (ära)kasutamise võimalused; 3) demograafia; 4) tootmise ja jaotamise süsteem; 5) asend ümbritsevas ühiskonnas; 6) identiteet ja strateegiavalik ning 7) euroopastumise aeg (lk 59–62).

Kindlapiirilised juhtnöörid muudavad piirkondade omavahelise võrdlemise arusaadavalt tehniliselt lihtsamaks. Kõik autorid (v.a paar esimest sisesejuhatavat artiklit ja kokkuvõte) on truult lähtunud projektijuhhi nõudeist ja liigendanud oma kirjatöö nimetatud seitsme küsimuse alusel. Samas ei muuda ranged printsiibid analüüsi kuivaks ega ühetaoliseks. Nii kirjutajate erinev taust kui ka valitud asustusüksuste mitmekesisus – alates metsapiirkonna perifeersest asulast (Småland) ja linnalähedasest talust (Gotland) kuni mõisa (Edela-Soome) ja maalinnani (Kuramaa) – tagavad, et nii kompromiss kui ka kokkupõrge on uurimustes ühtlaselt esindatud. Ka olemasolev allikmaterjal (arheoloogiliste kaevamiste tulemused, ürikud, pärimus, maastikuanalüüs jne) sunnib kõiki teemale erinevalt lähenema. Siiski torkab silma, et vahel on autoreil probleeme asjakohase info leidmisega, mis sunnib pöörduma projektis määratletud ajavahemikust oluliselt hilisema allikmaterjali poole. Varauusaegse kaardi- ja arhiiviainese kasutamine pole asustusüksuste sajandite pikkuse arenguloo analüüsimisel tauditav, otse vastupidi, kuid kohati häirib sekundaarsete allikate domineerimine tõlgendustes. Nii on nt Gotlandi puhul mitmes artiklis olemasolev arheoloogiline aines surutud turvalisse ajaloolisesse raamistikku, kuigi esemeline materjal esitatud oletusi väga üheselt ei kinnita (A-L. Gerdin, Th. Lindström). Teisalt jääb mulje, et mõni autor pole lõpuni kindel, mida ta valitud piirkonna kohta ütelda tahab (nt M. Auns Kuramaa ja A-C. Magnusson Ölandi puhul). Loomulikult pole kesise alusmaterjali põhjal võimalik piirkonna kohta midagi kindlat väita, kuid artiklite läbivalt kahtlev toon ei mõju järelduste esitamisel veenvalt.

Kogumiku kokkuvõttes artiklis on Blomkvist sunnitud tõdema, et piltlikult öeldes osutus apelsinide ja õunte võrdlemine keeruliseks ülesandeks. Osalt oli asulate kohta ebapiisavalt allikmaterjali, mis pärsib üheste vastuste leidmist esitatud küsimustele. Teisalt selgus *Vergleichsmaschine* küsimustiku vastuseid võrreldes, et vaid vähesed asustusüksused erinevad piisavalt mõne oma muutuja poolest, et seletada olulisi kõrvalekaldeid

teiste muutujate taustal (lk 278). Seetõttu jääb autorite kogutud materjal lõpudiskussioonis üldistamata ja laiemasse konteksti panemata ning projektijuht eelistab selle asemel kaheteistkümne tavalise, kuid olulise koha vahel paralleele otsida (lk 279–283) ja arutleda nende tunnuste üle, mis võiksid selgelt viidata asutussuse kohanemisele euroopaliku eluviisiga. Ühe peamise järelalusena toob Blomkvist välja, et euroopastumise põhisisu võiks olla spetsialiseerumine, selle kõige selgem ilming on suurte tootmisüksuste teke, kus privilegeeritud isikud sundisid talupoegi masstootmisele.

Kõrvalseisjat võib kummastada raamatu harjumatult pikk valmistsükkel, sest artiklid nägid trükivalgust pea kümneaastase hilinemisega. Nii võiks kogumikku juba ilmumishetkel vananenuks pidada – enamik värskeimaid viiteid pärineb ettekandeile eelnenud aastaist, vaid mõnel juhul kasutatakse pärast 2000. aastat avaldatud teoseid. Raamat õnnestus avaldada projektijuhtidest mitteolenevail põhjustel alles teisel katsel, nii et publikatsiooni esialgset valmimist märgib Blomkvisti sissejuhatus 2004. aasta märtsist. Kuidas mõjutab selline viivitus raamatu teaduslikku aktuaalsust, jäägu lugeja otsustada. Kindlasti aga saanuks vahepealset perioodi kasutada arvukate tehniliste apsakate kõrvaldamiseks. Jättes kõrvale süütud trükivead ja küljendusliku praagi (nt artikli päis lk 69–88), on muude näpukate seas sisse lipsanud ka mitmeid keelelistest eripäradest tingitud dateerimisvääratusi. Näiteks lk 146 käsitletakse 14. sajandi keskpaiga sündmusi, kuid rootsi keelest tõlkimisel on sellest saanud 13. sajandi keskpaik. Sama kohtab veel mitmes artiklis. Vahel esineb ka keskaja konteksti sobimatuid väljendeid (lk 185 on 14. sajandiga seoses mainitud Balti riike, kuid vaevalt pidas autor selle all silmas toonaseid piiskopkondi ja orduriiki) ja vasturääkivusi, mida kahtlemata olnuks võimalik hoolika toimetamistöö korral vältida. Teose sisulist väärtust sellised lapsused loomulikult ei vähenda, aga tunduvad soliidses rahvusvahelises teaduskogumikus siiski kohatuna. Kokkuvõtvalt võib aga tõdeda, et raamatus püstitatud eesmärk – esitada esmakordselt võrdlev ülevaade Läänemeremaade euroopastumisest rohujuuretasandil – on täidetud. Kindlasti on kogumik hea lähtepunkt, kust regionaalsete mikrouuringutega edasi liikuda.

ERKI RUSSOW